

נוחה של קהילה להמעיט צער שבעולם ליאורה אילון

"בְּכֹ תִבְּקָה בְּלִילָה" (איכה א, ב)

"בְּלִילָה" שכל הבוכה בלילה, השומע קולו בוכה כנגדו. (תלמוד בבלי, סנהדרין קד ע"ב)

"בְּכֹ תִבְּקָה" אינו אלא לשון ציווי. חייב אדם לבכות בצערו של שכנו שמת עליו בנו. לא כל שכן, בצערה של שכנתו, שמת עליה בנה, או מתה עליה בתה. שכך הוא נוטל מעט ממנה או ממנו, ומשים עצמו מעט כשכנתו או כשכנו.

"בְּלִילָה". שכן ביום שכניו רואים בו את צערו, ואף בוכים עמו. בלילה, שרוי אדם בצערו לבדו, ועל כך נאמר "בְּכֹ תִבְּקָה בְּלִילָה". שיהיו שכנו ושכנתו בוכים עמו בלילה, ומשחלקים הבכי והצער, הם מתמעטים במקצת בעולם.

*

מעשה באשה אחת, שכנתו של רבן גמליאל, שמת בנה. והייתה בוכה עליו בלילה.

שמע רבן גמליאל קולה, ובכה כנגדה עד שנשרו ריסי עיניו.

למחר הכירו בו תלמידיו, והוציאוה משכונתו. (תלמוד בבלי סנהדרין קד ע"ב)

והרי קיים רבן גמליאל מה שכתוב, "בְּכֹ תִבְּקָה בְּלִילָה" (איכה א, ב) ולמה הוציאוה משכונתו? אמרו תלמידיו: שנשרו ריסי עיניו. לפי שהיה בוכה לבדו, ואין שכניו ושכנותיו שומעים בכיו, ולא היו בוכים איתו על אותה שכנה. לפיכך הוציאוה משכונתו. שהייתה אותה אישה בעיניהם כאברהם אבינו, עליו נאמר: למה היה אברהם אבינו דומה? לצלוחית של פפלוסימון מוקפת צמיד פתיל, ומונחת בזווית, ולא היה ריחה נודף. כיוון שנטלטלה נדף ריחה, כך אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו טלטל עצמך ממקום למקום ושמך מתגדל בעולם "לך לך" (בראשית יב, א). ביקשו התלמידים להוציא אותה משכונתה, שתהא מטלטלת בעולם, מחזרת אחר השכונות, מבכה את בנה, ויהא קולה כשופר ההולך מסוף העולם ועד סופו, וקורא: "בְּכֹ תִבְּקָה בְּלִילָה", שקהילת ישראל אתם. ולא יהא רבן גמליאל בוכה עליה לבדו בלילה, אלא יהיו אנשי קהילתו והקהילות כולן בוכים עמהם יחד, ובכך, יתמעט במקצת הצער בעולם. וכיוון שניטלטלה בשכונותיהם, היו בוכים עמה אנשי השכונות, והיו דמעוניהם מזככות נפשותיהם. ומשכך, נחה דעתה, ומצאה מעט מנוח לנפשה.

הערות

למה היה אברהם אבינו דומה - בראשית רבה לט סימן ב (מהד' תו"א עמ' 366). צלוחית של פפלוסימון - בושם יקר שאדם מתבשם בו וריחו נודף מרחוק, כך היה שמעו של אברהם הולך בכל הארצות.

מדרשי חורבן

נורית הירשפלד סקופינסקי

מעשה במרים בת תנחום, שנשבת היא ושבעת בניה. נטלן קיסר ונתנן לגיו מן שבעה קנקלין [לתוך שבעה חדרים].

הביא את הראשון ואמר לו: השתחוה לצלם. אמר לו: חס ושלום, איני משתחוה לצלם. אמר לו: למה? – מפני שכך כתיב בתורתנו 'אֶנְכִי ה' אֱלֹהֶיךָ' (שמות כ, ב). מיד הוציאו והרגו.

... הוציא השביעי, והוא היה הקטן שבכולן. אמר לו: בני, השתחוה לצלם. אמר לו: חס ושלום.

... מיד צווה עליו להרגו, נפלה אמו עליו, והיתה מחבקתו ומנשקתו, ואמרה לו: בני, לך אצל אברהם אביכם, ואמור לו, כך אמרה אמי: אל תזוח דעתך עליך ותאמר בניתי מזבח, והעליתי את יצחק בני, הרי אמנו בנתה שבעה מזבחות, והעלתה שבעה בנים ביום אחד. אתה ניסיון, ואני מעשה. עד שהיתה מנשקתו ומחבקתו, גזר עליו והרגוהו עליה.

... לאחר ימים נשתטית אותה אשה ונפלה מן הגג ומתה, לקיים מה שנאמר: 'אִמְלֵלָה יְלֵדֵת הַשְּׁבַעָה' (ירמיה טו, ט). ובת קול יוצאת ואומרת: 'אִם הַבָּנִים שְׁמַחָה' (תהלים קיג, ט). ורוח הקודש צווחת ואומרת: 'עַל אֵלָה אֲנִי בֹכֶיָה' (איכה א, טז).

(איכה רבה א, נ)

כשחרב הבית, כשחרב עלינו עולמנו בשבעה באוקטובר, דומה היה עלינו כי סיפורי החורבן יצאו מתוך האותיות בנות האלפיים. המילים קרמו עור וגידים ונהיו למציאות עכשווית אבלה, חפויה ודוויה, וקשים הדברים לאומרים, ואי אפשר לפה לפרשם.

כשחרב הבית נרצחו שבעת בניה של מרים בת תנחום לנגד עיניה, שסרבו להשתחוות לצלם.

כשחרב עלינו עולמנו בשבעה באוקטובר, עמדה ראומה קדם, האם-הסבתא השכולה, מול הריסות הבית בניר עוז, בו נרצחו ששה מבני משפחתה, שביקשו לישוב בשלווה בביתם: בתה תמר, בעלה ג'ון ושלושת ילדיהם: התאומות ארבל ושחר, ובנם עומר. גם קרול, אמו של ג'ון, נרצחה שם באותו יום שחור.

בשעה שבאו לשחוט את אחרון בניה, בקשה מרים בת תנחום מבנה הקטן: "בני, לך אצל אברהם אביכם. אמור לו, כך אמרה אמי: אל תזוח דעתך עליך, ותאמר בניתי מזבח והעליתי את יצחק בני. הרי אמנו בנתה שבעה מזבחות, והעלתה שבעה בנים ביום אחד! אתה ניסיון, ואני מעשה!"

לאחר השבעה באוקטובר עמדה ראומה קדם מול בעל המעמד והשררה. הישירה מבטה, תחילה ללא קול, ואז זעקה: אל תזוח דעתך עליך. "איפה הייתם?!" אני מעשה, ואתם לא עמדתם בניסיון.

מרים בת תנחום ידעה כי ילדיה בחרו במוות ובלבד שלא יעברו על 'ייהרג ובל יעבור', וסופה, שנשטית ונפלה מן הגג ומתה. "ורוח הקודש צווחת ואומרת: 'עַל אֵלָה אֲנִי בֹכֶיָה' (איכה א, טז)".

ואילו ראומה קדם, מה יהא עליה? מה יהא על אותה אם-סבתא שכולה, שאפילו נחמה פורתא זו לא נמצאת לה? מה תצווח רוח הקודש על נשות ואנשי העוטף שנמחקו משפחותיהם ביום אחד?

כל דמי אחי ואחיותיי צועקים אלי מן האדמה

גילי זיוון

'קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה' (בראשית ד, י)

אמרו: אל תקרי 'קול' אלא 'פל'.
שנאמר 'דמי אחיך צועקים' אינו אומר 'דמי אחיך' אלא 'דמי אחיך', מכאן למדנו שרבים היו חללי שבעה בעשירי: גברים ונשים, נערים ונערות, ילדים וילדות, טף וזקנים. אמרו מעתה: כל דמי אחי ואחיותיי צועקים אלי מן האדמה.

... 'צעקים אלי' – אל מי שאמר 'נעשה אדם בצלמנו' (בראשית א, כו).

דבר אחר: 'אלי' – אל כל אחד ואחת. כל מי שברא בו אלוהים אזנים לשמוע אינו יכול עוד לאטום אוזניו משמוע צעקות הנרצחים, שנאמר, 'בן אדם בתוך בית המרי אתה ישב אשר עיניו להם לראות ולא ראו אָזְנֵים לָהֶם לְשִׁמְעַ וְלֹא שָׁמְעוּ' (יחזקאל יב, ב).

אמר הקב"ה: אני שומע קולות צעקה מן האדמה ואתם שומעים. אתם בוכים על יקיריכם שאינם עוד. ואני בוכה 'כי רבה רעת האדם בארץ' (בראשית ו, ה).

'יהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו' (בראשית ד, ח)

וכי 'שדה' היה שם, הלוא שדות רבים היו שם. שדות שהוכנו לזריעה, שדות חיטה שטרם נבטו, שדות נגב מייחלים לגשם. אלא שקיצר הכתוב ואמר 'שדה', ללמד שאצה לו השעה לקין והיו בעיניו כל השדות הפרושים עד גדר הגבול כשדה אחד קטן, ומיהר וחצה המרחק, וכיוון הרובה 'ויהרגהו'. ולא קין אחד בלבד היה שם, אלא מאות רבות.

פורצים, רומסים ושוחטים.

וילדה בכפר עזה, רואה ושותקת. אינה משמיעה קול ואומרת בלבה: 'והיה כל מצאי – והרגני' (בראשית ד, יד).

ונער, קופץ מחלון ממ"ד מעשן ושואל: היכן אַסְתֵּר? 'כי רבים חללים הפילה וַעֲצָמִים כָּל הָרְגִיהָ' (משלי ז, כו).

והאדמה? האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחינו ואחיותינו נאנקת מעומס הכאב.

התדע אדמת הנגב נחמה? האם תספ תת כחה? האם עוד תדשא הארץ דשא עשב, עץ פרי עשה פרי?

'ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן' (בראשית ד, טז)

ואנו נתהפך עלינו הסיפור, שנאמר 'כי דור תהפכת המה' (דברים, לב, כ). הפעם, לא קין הוא הנע ונד, אלא דווקא השורדים שניצלו מן האש והחרב.

'וישב בארץ נוד' – שכל מי שנמלט מארץ גזרה היה לינע ונד בארץ.

'בארץ נוד' – ארץ שכל הגולים נדים שם. נודדים מפה לשם כל הימים.

דבר אחר, 'בארץ נוד' – 'נוד' מלשון נד בראשו. שוותיקות בארי נדות בראשן ואומרות: הן גירשתם אותנו היום מעל פני האדמה.

דמו של הנרצח ודם זרעיותיו – ראו משנה, סנהדרין, ד, ה. לראות מהיכן נפשו יוצאה – בבלי סנהדרין לו ע"ב.

פדיון שבויים

אשרת שהם

האיש קודם לאישה להחיות ולהשיב אבדה. והאישה קודמת לאיש לכסות, ולהוציאה מבית השבי. בזמן ששניהם עומדים לקלקלה, האיש קודם לאישה.

(משנה הוריות ג, ז)

פדיון שבויים מצוה רבה היא. אמר ליה רבא לרבה בר מרי: מנא הא מילתא דאמור רבנן [תרגום: מניין דבר זה שאמרו חכמים] דפדיון שבויים מצוה רבה היא? אמר ליה: דכתיב "וְהָיָה כִּי יֵאמְרוּ אֲלֵיךָ אָנָּה נֵצַא וְאִמְרַתְּ אֵלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה' אֲשֶׁר לַמּוֹת לַמּוֹת וְאֲשֶׁר לַחֲרֵב לַחֲרֵב וְאֲשֶׁר לָרֶעִב לָרֶעִב וְאֲשֶׁר לְשָׂבִי לְשָׂבִי" (ירמיהו טו, ב). ואמר רבי יוחנן: כל המאוחז בפסוק זה קשה מחבירו. חרב קשה ממוות... רעב קשה מחרב... שבי קשה מכולם דכולהו איתנהו ביה [תרגום: שכולם נמצאים בו].

(תלמוד בבלי, בבא בתרא ח ע"ב)

שבי קשה מכולם דכולהו איתנהו ביה [תרגום: שכולם נמצאים בו].

משום כך אמרו, 'והאשה קודמת לאיש לכסות, ולהוציאה מבית השבי.'

ואלמה קודמת לאיש להוציאה מבית השבי?

משום דחשש אונס בשבי. שנאמר בשרה, "ויראו המצרים את האשה כי זפה הוא מאד ... ויהללו אתה אל פרעה ונתקח האשה בית פרעה" (בראשית יב, יד-טו). ואין לקיחה אלא לבעילה שנאמר, "ונאקח אתה לי לאשה" (שם יב, יט).

ועוד נאמר בשרה, "וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה" (שם כ, ב). אפשר מדעתה הלכה? אלא לקחה על כרחיה שלא בטובתה. כמו שנאמר בדינה, "ויקח אתה וישפכ אתה ויענה" (שם לד, ב).

מה שרה אשה יפת תואר היתה, כיון שנזדמנה לאבימלך בימי שלום ולקחה על כרחיה, לא הספיק לאונסה, שאמר לו הקדוש ברוך הוא בחלום: "הנך מת על האשה אשר לקחת" (שם כ, ג), ולסוף, נפדתה. אבל בשעת מלחמה נאמר, "וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה ולקחת לך לאשה" (דברים כא, יא). שבשעת מלחמה 'לבעול יש פנאי', ואין אדם עומד בפני יצרו לענות את השבויה ולאונסה, שאין מושיע לה. ואין אדם עומד בפני שנאתו, ומבקש להתעמר בשבויה שנאמר, "תחת אשר עניתה" (שם כא, יד).

משום כך אמרו 'והאשה קודמת לאיש לכסות, ולהוציאה מבית השבי.'

אם כן, כיצד אמרו רבותינו, 'בזמן ששניהם עומדים לקלקלה, האיש קודם לאישה'?

שאין קלקלה אלא כקלקולה של סוטה, שנאמר, 'הרואה סוטה בקלקולה' - בין בקלקול שקלקלה ושבין בקלקול שעושים בה. ועוד, כמקלקל העושה מלאכה שאינה צריכה לגופה, ובעל לשם ביזוי והשפלה. ואמרו חכמים: שהאישה רגילה ואין האיש רגיל.

איני?! וכי האישה רגילה יותר מהאיש בצער בעילה שלא מרצונה?

אמרו - האיש מתבייש יותר. שנאמר בלוט ובאנשי סדום שאמרו לו, "אֵיךְ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלַּיְלָה הוֹצִיָאם אֵלֵינוּ וְנַדְעָה אֲתָם" (בראשית יט, ה). ומה עשה לוט? הוציא להם בנותיו, שנאמר, "הִנֵּה נָא לִי שְׁתֵי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיָאָה נָא אֶתְהוֹן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן פְּטוּב בְּעֵינֵיכֶם רַק לְאֲנָשִׁים הָאֵל אֶל תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי עַל כֵּן בָּאוּ בְּצַל קִרְתִּי" (שם יט, ח). שהרי לוט שבוי היה במלחמה, וידע צער שבי וקלקלתו.

אבל רחמנא מצר וחומל על הנשים ועל האנשים כאחד, שנאמר, "וַיִּחַזְקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵי בָנוֹתָיו בְּחִמְלַת ה' עָלֵינוּ וַיִּצְאָהוּ וַיִּנְחָהוּ מִחוּץ לְעִיר" (שם יט, ז). ולא מקדים אשה לאיש או איש לאשה אלא מצילם כולהו מידם. ככתוב, "וַיִּשְׁמַעְתָּ הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שְׁבִתְךָ אֶת תְּפִלָּתָם וְאֶת תַּחֲנוּנָם... וַנִּתְּתָם לְרַחֲמִים לְפָנַי שְׁבִיָּהֶם וְרַחֲמוּם" (מלכים א' ח, מט-נ).

ואף אנו, בימי מלחמה ושבי ומשחית מצווים לעסוק בפדיון שבויים ושבויות הנשים והאנשים על אחת כמה וכמה, ש"שבי קשה מכולם".

הערות

ואלמה – ומדוע. **לְקַחָהּ עַל כְּרוּחָהּ שְׁלֵא בְטוֹבָתָה** – לעניין שרה ואבימלך ראו ילקוט שמעוני בראשית רמז פח. ונוכר גם בעניין הסוטה ירושלמי סוטה פרק ג הלכה ב, דף יד ע"ב. **לבעול יש פנאי** – תלמוד בבלי כתובות כז ע"א. ומפרש רש"י: דתקיף להו יצרייהו. **ואיתימא** – ואם תאמר. **הרואה סוטה בקלקולה** – תלמוד בבלי נזיר ב ע"א. **מלאכה שאינה צריכה לגופה** – אחת מל"ט מלאכות האסורות בשבת שנעשית שלא לצורך גוף המלאכה, אלא לצורך אחר. וכאן בהשאלה לאונס שלא נעשה לשם מיניות או פריון אלא לשם עינוי. **ומאי טעמא** – מהו הטעם. **שהאישה רגילה ואין האיש רגיל** – תלמוד ירושלמי, הוריות, פרק ג משנה ד: שניהם עומדים בקלון האיש קודם לאישה למה? שהאישה דרכה לכן והאיש אין דרכו לכן. **איני?! –** כך היא?! **רחמנא** – הקב"ה. **ולוט שבוי היה** – בראשית יד, יד-טז: "וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אַחִיו וַיִּרְקַע אֶת חֲנִיקָיו וַיִּלְדֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנֶה עָשָׂר וְשִׁלֵּשׁ מְאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד דָּן ... וַיִּשָּׁב אֶת כָּל הַרְכָּשׁ וְגַם אֶת לוֹט אַחִיו".

נס וישן שומר ישראל

רבקה לוביץ

שיר לנפילות. נשאתי עיני אל ההרים ולא בא עזרי.

אין לי עזר מעם ה' עושה שמים וארץ.

נתן למוט רגליי, נתן לנום שומריי.

הנה נס וישן שומר ישראל.

ה' לא שמר עליי, ה' לא הצל על יד ימיני.

יומם השמש היכה בי וירח בלילה.

ה' לא שמר עלי מכל רע ולא שמר את נפשי.

איך ישמור ה' את צאתי ובואי מעתה ועד עולם?

מדרש לאום מלאום

יעל וורגן

אמרה יעל: כל ימי הייתי מצטערת על מקרא זה: "ויאמר ה' לך שני גוים בבטןך ושני לאמים ממועד יפרדו ולאם מלאם יאמץ ורב ועבד צעיר." (בראשית כה, כג). ושאלתי, הכיצד שמעה רבקה נבואה קשה זו, ואילו ישעיה שמע "לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה" (ישעיהו ב, ד)? וכבר אמר אברהם ללוט: "אל נא תהי מריבה ביני וביניך... כי אנשים אחים אנחנו" (בראשית יג, ח).

ואם תאמרי, 'כל האחים שונאים זה לזה', הרי מצאנו שבכל דור, לאחר ששנאו, באו והתפייסו זה עם זה:

על בני אברהם נאמר, "ויקברו אתו יצחק וישמעאל בניו" (בראשית כה, ט).

ועל בני יצחק נאמר, "וירץ עשו לקראתו ויחבקו ויפל על צווארו וישקו ויבכו" (בראשית לג, ד).

ועל בני יעקב נאמר, "ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הנה כי למחיה שלחני אליהם לפניכם" (בראשית מה, ה).

עד שבא דור בו לא שנאו עוד. ומי אלה? משה ואהרן, עליהם נאמר, "הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד" (תהילים קלג, א).

ושמעתי רוב העם ומנהיגיו אומרים: לנצח נחיה על החרב. והייתי מצטערת ובוכה עוד, על שמבכרים אותה הנבואה הרעה ששמעה רבקה, על פני הטובה.

עד שבא שיר לידי:

אאמינה גם בעתיד,

אף אם ירחק זה היום,

אך בוא יבוא – ישאו שלום

אז וברכה לאם מלאם.

ושמחתי שמחה גדולה שבא טשרניחובסקי והפך הנבואה הראשונה על פיה ועשאה כנבואה השנייה הטובה ממנה, ובכרתי גם אני להאמין בה בכל לבי ובכל מאודי.

והייתי הולכת ברחובה של עיר וקוראת בקול, וזועקת: יכול יוכלו שני העמים לחיות על הארץ הזו בשלום, לחלוק את ברכותיה ולהיות ברכה זה לזה!

כל האחים שונאים זה לזה - מדרש תנחומא שמות כז: "מי יתנדף כפאח ליי" (שה"ש ח, א) את מוצא כל האחים שונאים זה לזה. קין שונא להבל... ישמעאל שונא ליצחק... עשו שונא ליעקב... השבטים שנאו ליוסף... ובאיזה אח אמרו ישראל להקב"ה? כמשה ואהרן שנאמר "הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד" (תהילים קלג, א). **אאמינה גם בעתיד** - מתוך 'אני מאמין' של שאול טשרניחובסקי בתוך 'חזיונות ומנגינות', אודסה, 1892.